

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ
ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΜΙΝΩΙΚΩΝ ΑΝΑΚΤΟΡΩΝ

Διὰ τῆς ὄντως θαυμαστῆς ἐργασίας τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ τῆς Κνωσοῦ Ἀρθούρου Ἐβανς, εἰς τὴν ὁποίαν συνέβαλον ὄχι μικρᾶς ἀξίας συνεργάται, καθωρίσθη βαθμηδὸν ἢ κατὰ περιόδους καὶ φάσεις ἐξέλιξις τῶν μινωικῶν ἀνακτόρων Κνωσοῦ. Τὸ κύρος τοῦ ἐρευνητοῦ ὑπῆρξε τόσον μέγα καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ προταθέντα ἐθεωρήθησαν βασιζόμενα ἐπὶ τόσον ἀσφαλοῦς βάσεως, ὥστε οἱ παραλλήλως μετ' αὐτοῦ ἐπὶ ἄλλων θέσεων ἐργαζόμενοι ἐπιστήμονες καὶ πολλοὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἐπὶ τῆς Κρήτης ἐργασθέντων ἠκολούθησαν εἰς τὰς κυρίας γραμμὰς τὸ ἀπ' αὐτοῦ ἀποκληθὲν «χρονολογικὸν σύστημα Ἐβανς». Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τινὲς τῶν ἐρευνητῶν, εὐρεθέντες εἰς ἀμηχανίαν προκειμένου νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν συνένυρσιν ἀρχαιοτήτων διαφόρων περιόδων εἰς τὸ αὐτὸ στρώμα ἢ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀπουσίαν ἀντικειμένων ὠρισμένων φάσεων, ἐζήτησαν νὰ ἀποστοῦν ἀπὸ τὸ ὡς ἄνω σύστημα, ὡς π. χ. ὁ Ἰωσήφ Χατζηδάκης, διευθυντῆς τότε τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, ἢ ἄλλοι περισσότερον θεωρητικῶς προσεπάθησαν νὰ διαρθρώσουν διαφορετικὰ συστήματα, μᾶλλον προσαρμοζόμενα πρὸς τὰ γενικὰ πορίσματα τῆς ἐρέυνης, ὅπως ὁ Franchet καὶ βραδύτερον ὁ Aberg, ἀλλ' αἱ προτάσεις τούτων ἐθεωρήθησαν αἰρετικαὶ καὶ δὲν ἔτυχον εὐρυτέρας ἐφαρμογῆς.

Ὅπως ἰδιαιτέραν σημασίαν προσέλαβεν ἡ διατύπωσις τῶν ἐπὶ τῆς χρονολογίας συμπερασμάτων τῶν κυρίων ἀνασκαφῶν τῶν λοιπῶν δύο ἀνακτόρων, τῆς Φαιστοῦ καὶ τῶν Μαλίων. Αἱ ὑπ' αὐτῶν ὅμως προταθεῖσαι χρονολογίαι, κατ' ἀρχὰς συντηρητικαὶ καὶ μᾶλλον ἀκολουθοῦσαι τὸ σύστημα τοῦ Ἐβανς, βαθμηδὸν προσηρομόσθησαν ἀκριβέστερον πρὸς τὰ τοπικὰ δεδομένα, διαμορφωθείσης οὕτω διαφόρου εἰκόνας ἐξελίξεως δι' ἕκαστον ἀνάκτορον. Τὰς διαφορὰς ταύτας ἄλλοι μὲν ἀπέδωσαν εἰς τὰς κρατούσας διαφορὰς συνθήκας ἐξελίξεως τῶν μορφῶν πολιτισμοῦ κατὰ περιοχάς, ἄλλοι εἰς τὸ κατὰ βάσιν ἐσφαλμένον τοῦ συστήματος Ἐβανς, ὡς μὴ βασισθέντος εἰς ἀκριβῆ στρωματογραφικὰ στοιχεῖα καὶ ὡς στηριζομένου εἰς σφαλερὰς ἐρμηνείας. Τοιαῦται ὅμως διαπιστώσεις, ἐν μέτρῳ δικαιολογημένα, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ τύχουν καθολικῆς παραδοχῆς, ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι αἱ ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολ. Σχολῆς συνεχιζόμεναι ἐν Κνωσῷ ἐρευναι ἐπεβεβαίωσαν κα-

τὰ τὸ πλεῖστον τὴν ὁρθότητα τῶν χρονολογικῶν ὑποδιαρέσεων τοῦ Ἔβανς, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι, ἀποδεικνυομένης τῆς πυκνῆς συναλλαγῆς καὶ ἐπαφῆς τῶν διαφόρων κέντρων κατὰ τοὺς μινωικοὺς χρόνους καὶ τῆς ἐνότητος ἐξέλιξεως τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ, καθίστατο ἀπίθανος ἢ ὅλως διάφορος ἐξέλιξις εἰς τὰ τρία κύρια κέντρα, ἕκαστον τῶν ὁποίων εἰς εὐρὴν ζῶτικὸν χῶρον ἠκτινοβόλησε. Τὸ ὅλον θέμα ἐπομένως εἶναι ἐπάναγκες νὰ τύχη νέας ἐξετάσεως.

Ὁ ἀνασκαφεὺς τῆς Φαιστοῦ Luigi Pernier παρεδέχθη μετὰ τὴν νεολιθικὴν περίοδον, ἐντόνως ἀντιπροσωπευομένην ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ ἀνακτόρου, ἀλλ' οὐσιαστικῶς βραχυτέραν τῆς ἀντιστοιχοῦ ἐν Κνωσῶ, μίαν σύντομον ὑπονεολιθικὴν φάσιν, διακρινομένην ἐκ κεραμεικῆς μὲ στυλβωτὰς διακοσμῆσεις, ἀκολούθως μίαν πρωτομινωικὴν περίοδον, τῆς ὁποίας ἡ πρώτη φάσις ἔχει κεραμεικὴν Ἑγ. Ὀνουφρίου, ἡ δὲ ἀμέσως ἀκολουθοῦσα κεραμεικὴν ποικίλην ρυθμῶν Βασιλικῆς καὶ προδρομοῦ καμαραϊκῆς. Τῆς παλαιοανακτορικῆς περιόδου δὲν διέστειλε φάσεις σαφῶς ἀλλήλας διαδεχομένας, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα διέκρινεν ἐξέλιξιν κεραμεικῆς ἀπὸ τὸν ἀπλούστερον καμαραϊκὸν ρυθμὸν εἰς τὸν πολυτελεῖ καὶ ἀκολούθως τὸν ἀγροϊκὸν (Camargues rustico), ἐξέλιξιν διήκουσαν δι' ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς μεσομινωικῆς περιόδου. Τὴν νεοανακτορικὴν περίοδον δὲν ἐχώρισεν εἰς φάσεις, καίτοι ἀνεγνώρισεν ἐξέλιξιν ἐντὸς αὐτῆς.

Ἡ ἀναλαβοῦσα τὴν συνέχισιν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ ἀρχαιολόγος Luisa Banti ἀπεδείχθη περισσότερον διστακτικὴ περὶ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ χρονολογικοῦ συστήματος Evans, ὡς μὴ ἔχοντος ἐφαρμογὴν ἐν Φαισῶ. Στηριζομένη εἰς τὴν ὑπὸ τινα δάπεδα τοῦ πρώτου ἀνακτόρου ἀνευρεθεῖσαν καμαραϊκὴν ἐν πλήρει ἀκμῇ κεραμεικὴν καὶ εἰς τὴν εἰς ὀρισμένους μόνον τομεῖς καὶ μεμονωμένα διαμερίσματα κεραμεικὴν διαπέδου τοῦ λεγομένου ἀγροϊκοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ, μετέθεσε καὶ περιώρισε τὴν ζῶιν τῶν πρώτων ἀνακτόρων εἰς τὴν βραχεῖαν περίοδον ἀπὸ τῆς ΜΜΙΒ μέχρι τῆς ΜΜΙΙΒ τοῦ Ἔβανς, ἥτοι εἰς περίοδον μικροτέραν τῶν 200 ἐτῶν ἀπὸ τοῦ 1800 μέχρι τοῦ 1600 π. Χ. Τὴν πρὸ τοῦ ἀνωτέρω χρονικοῦ ὁρίου περίοδον ἀπέφυγε νὰ ὑποδιαρέσῃ εἰς φάσεις, καίτοι σαφῶς διέστειλε τὴν παλαιότεραν κεραμεικὴν πρωτομινωικοῦ τύπου, ἀπὸ τὴν ἐπακολουθήσασαν τοῦ ἀποκληθέντος «πολιτισμοῦ Μεσσαρᾶς» καὶ τὴν κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἤδη ἐμφανισθεῖσαν κεραμεικὴν τοῦ λαμπροῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ. Τοῦ δευτέρου ἀνακτόρου, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὰς δύο τελευταίας φάσεις τοῦ ἀνακτόρου Κνωσοῦ, δὲν διέστειλεν ὑποπεριόδους, καίτοι ἀναγνωρίζουσα καὶ ἀρχιτεκτονικὴν ἐξέλιξιν καὶ ἐξελικτικὴν μεταβολὴν τῆς κεραμεικῆς.

Ἡ ὑπὸ τοῦ δρ. Dogo Levi ἐπιχειρηθεῖσα, ἀκριβῶς πρὸς διαλεύκανσιν τοῦ δυσκόλου χρονολογικοῦ προβλήματος, στρωματογραφικὴ ἔρευνα ἐκτεταμένης περιοχῆς ἀπέδωκεν ἀπροσδόκητα ἀποτελέσματα, ἐφ' ὧν ὁ ἔρευνητὴς ἐστήριξε ριζικῶς νέας ἀπόψεις, θετούσας ἐπὶ τάπητος τὸ ὅλον πρόβλημα τῆς προϊστορικῆς εὐρωπαϊκῆς χρονολογίας καὶ τῆς συσχετίσεως ταύτης πρὸς τὴν ἀνατολικήν. Αἱ ἀπόψεις αὗται ὑπέστησαν τὴν ἐξέλιξιν των κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἔρευνης, ἀναπροσαρμοζόμεναι ἐκάστοτε πρὸς τὰ προκύπτοντα νέα πορίσματα, παραμένουσαι ὁμως πάντοτε ἐν τῷ συνόλῳ των ριζοσπαστικαὶ καὶ μὴ τυγχάνουσαι εἰσέτι γενικῆς παραδοχῆς.

Ἡ ἐπὶ καθαρῶς νεολιθικῶν στρωμάτων κατ' εὐθείαν καὶ ἄνευ ἐνδιαμέσου ἄλλου στρώματος ἐπένθεσις τριῶν διαδοχικῶν οἰκοδομικῶν στρωμάτων, τελειῶς ἐσφραγισμένων καὶ συνοδευομένων ὑπὸ λαμπροτάτης καμαραϊκῆς κεραμικῆς, εἰς τὴν ὁποῖαν μόλις ἠδύνατό τις νὰ παρακολουθῆσθῆ μίαν οὐσιαστικὴν ἐξέλιξιν, ἡρμηνευθῆ κατ' ἀρχὰς παρ' αὐτοῦ ὡς σημαίνουσα διαδοχὴν εὐθύς μετὰ τὰς νεολιθικὰς περιόδους τριῶν βραχυβίων φάσεων τοῦ παλαιοτέρου ἀνακτόρου ἢ κυριολεκτικώτερον διαδοχῆς τριῶν ἀνακτόρων εἰς ἐπάλληλα στρώματα. Αἱ λεγόμεναι πρωτομινωικαὶ φάσεις δὲν εἶναι, λέγει, πραγματικαὶ φάσεις, ἀλλὰ παράλληλοι πρὸς τὴν παλαιοανακτορικὴν τοπικαὶ παραλλαγαὶ κεραμικῆς. Χρονολογικῶς αἱ τρεῖς περίοδοι τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐκτείνωνται ἐπὶ πλέον τοῦ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος, ἀπὸ τὸ 1850—1700 π. Χ. Βραδύτερον ὁ σοφὸς καθηγητὴς διέστειλε τὴν πρώτην παλαιοανακτορικὴν περίοδον εἰς δύο φάσεις—τῆς πρώτης χαρακτηριζομένης ὑπὸ τῆς καμαραϊκῆς κεραμικῆς ρυθμοῦ Ἄγ. Φωτεινῆς—καὶ ἀνεγνώρισεν ὅτι μετὰ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀνακτόρων τούτων ἔμεσολάβησαν δύο βραχεῖαι φάσεις, μία ὑπονεολιθικὴ χαρακτηριζομένη μὲ κεραμικὴν ρυθμοῦ Ἄγ. Ὀνουφρίου, καὶ μία προανακτορικὴ μινωικὴ τύπου «πολιτισμοῦ Μεσσαράς»—Πατρικιῆς. Ὅπως δὲ ἀπροσδοκῆτως ὁ δρ. Levi ὑπεστήριξε ὅτι ἡ τρίτη παλαιοανακτορικὴ περίοδος χαρακτηρίζεται ὑπὸ κεραμικῆς τοῦ εἴδους τῆς ἀποκληθεῖσης ἀγορικοῦ καμαραϊκῆς, ἥτις ἀνεκαλύφθη εἰς ὄρισμένους μόνον τομεῖς οἰκίσεων παρὰ τὸ ἀνάκτορον καὶ εἰς ὄρισμένα μόνον διαμερίσματα αὐτοῦ, ἀνηκούσης κατὰ τὸ σύστημα Ἔβανς εἰς τὴν MM IIIβ περίοδον. Αἱ ἐξισώσεις αὗται προσδιορίζουν τὴν χρονικὴν διάρκειαν πασῶν τῶν φάσεων τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων ἀπὸ τῆς MM Iβ μέχρι τῆς MM IIIβ, περιόδου δηλαδὴ περίπου ἀπὸ τὸ 1900 μέχρι τοῦ 1600 π. Χ. Διὰ τελευταίας μελέτης του δημοσιευθείσης εἰς τὸ *Parola del Passato* ὁ δρ. Levi ἠμφεσβήτησε τὴν ὀρθότητα τῆς ὑπὸ τοῦ Ἔβανς ἐν Κνωσῶ παρακολουθηθείσης στρωματογραφίας καὶ ὑπέδειξε δυνατότη-

τας συντονισμοῦ τῆς μετὰ τὰ νέα πορίσματα τῆς ἐν Φαιστῶ ἐρεῦνης. Τοῦ νέου ἀνακτόρου διέστειλε μετὰ σαφήνειαν δύο ἀρχιτεκτονικὰς φάσεις καὶ χρονολογίαν ἀπὸ τὸ 1600 μέχρι τὸ 1400 π. Χ. Ὅμως, ὡς πρὸς τὴν διαστολὴν κεραμεικῶν ρυθμῶν κατὰ τὰς φάσεις ταύτας ἐπεφυλάχθη νὰ δώσῃ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα, παραδεχθεὶς ὅτι οἱ διαχωριζόμενοι χρονικῶς ὑπὸ τοῦ Ἐβανς ρυθμοὶ ἀπαντοῦν ταυτοχρόνως εἰς Φαιστὸν καὶ τὰς ἄλλας νεοανακτορικὰς ἐγκαταστάσεις, ὅπου μάλιστα ἐμφανίζονται καὶ ἀγγεῖα, ὡς ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ὑπὸ ἄλλων χρονολογούμενα εἰς τὴν ΥΜ ΠΙβ φάσιν.

Ἡ παρακολούθησις τῆς χρονολογίας τῶν Ἀνακτόρων Μαλίων ὑπὸ τῶν γάλλων ἀνασκαφῶν διήλθε στάδια ὄχι ὀλιγώτερον κυμαινόμενα μεταξὺ ἀμφιβολιῶν καὶ ἀναθεωρήσεων ἐκείνων τῶν τῆς Φαιστοῦ. Κατ' ἀρχὰς τὸ κύριον ἀνακαλυφθὲν οἰκοδόμημα ἐθεωρήθη ὡς ΜΜΙ, ἀνακαινισθὲν καὶ πάλιν μετὰ μακρὸν χρόνον καὶ κατοικηθὲν κατὰ τὴν ΥΜΙ περίοδον, κατὰ τὸ τέλος δὲ ταύτης τελείως ἐγκαταλειφθὲν. Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ΒΛ παλαιοανακτορικοῦ τομέως ἐγένετο φανερόν ὅτι τὸ κύριον κτήριον ἀνῆκεν εἰς τὴν νεωτέραν ἀνακτορικὴν περίοδον καὶ ὑπεστηρίχθη διὰ ἰσχυρὰ τμήματα τοῦ πρώτου ἐνεσωματώθησαν εἰς τοῦτο. Παρατηρήθη ἡ προὔπαξις προανακτορικοῦ στρώματος, ἀλλ' ἐξηκολούθησεν ἰσχύουσα ἢ ἀποψις περὶ σταδιακῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ χώρου κατὰ τὴν ΜΜΙΙ περίοδον καὶ προῶρον διακοπῆς τῆς ζωῆς τοῦ δευτέρου ἀνακτόρου, τοῦλάχιστον ἓνα αἰῶνα πρὸ τῆς καταστροφῆς τῶν ἀνακτόρων Κνωσοῦ. Τέλος μετὰ τὰς νέας γενομένας ἀνακαλύψεις τῶν ξιφῶν τοῦ ἀκροβάτου καὶ μεμονωμένων ἀγγείων ρυθμοῦ ΥΜΙβ διηρθρώθη μετὰ συγκεφαλαιωτικὴν μελέτην τοῦ ἀνασκαφέως Gallet de Santerre σύστημα χρονολογικῆς ἐξελιξέως διὰ τὰ Μάλια μετὰ τὰς ἀκολούθους κυρίας διαιρέσεις: Νεολιθικὴ περίοδος μετὰ ὀλίγα μεμονωμένα ἴχνη. Προανακτορικὴ ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὰς φάσεις ΠΜΙ καὶ ΙΙ τῆς Κνωσοῦ μετὰ ἀσαφῆ λείψανα οἰκημάτων. Παλαιοανακτορικὴ περίοδος, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὰς φάσεις ΠΜΙΙΙ, ΜΜΙ, ΙΙ (τῆς τελευταίας ἀντιπροσωπευομένης διὰ κεραμεικῆς ΜΜΙ) καὶ ΙΙΙΑ (τῆς παρατάσεως ταύτης ἐπιβληθείσης λόγῳ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ξιφῶν τοῦ ἀκροβάτου). Νεοανακτορικὴ περίοδος, ἀντίστοιχος πρὸς τὰς φάσεις ΜΜΙΙΙβ – ΥΜΙ – ΥΜΙΙ (τῆς τελευταίας ἀντιπροσωπευομένης διὰ κεραμεικῆς ΥΜΙ). Μετανακτορικὴ ΥΜΙΙΙ περίοδος, περιοριζομένη εἰς ὀλίγα σημεῖα, κυρίως ἔξω τοῦ ἀνακτόρου.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀναμένῃ τις νὰ συναντήσῃ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς μορφὴν πολιτισμοῦ καὶ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἐξέλιξιν του εἰς τὰ διάφορα ἀνακτορικὰ κέντρα· τοπικαὶ διάφοροι συν-

θῆκαι, ποικιλία ἐργαστηρίων, ποικίλαι ἱστορικαὶ ἀνεπίξεις, διάφοροι ἐπαφαὶ πρὸς ἄλλα κέντρα τοῦ ἐσωτερικοῦ ἢ ἐξωτερικοῦ ἀσφαλῶς θὰ εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν τοπικῶν παραλλαγῶν. Εἶναι ὅμως ἐξ Ἰσου βέβαιον ὅτι ἡ κοινότης καταγωγῆς, ἡ συχνὴ συναλλαγὴ, αἱ κοιναὶ γενικαὶ τύχαι, ἡ παρατεταμένη εἰρηνικὴ διαβίωσις ἔφερον εἰς μίαν κοινότητα πολιτισμοῦ καὶ ἐξελίξεως ὡς πρὸς τὰς βασικὰς γραμμὰς ἢ τὰς κυρίας μορφάς. Ἀσχέτως πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς κοινότητος αὐτῆς, δὲν θὰ ἦτο ἀσφαλῶς δύσκολον νὰ συντονίσῃ τις βάσει τῶν ἰσχυροτέρων κοινῶν στοιχείων τὰς περιόδους καὶ φάσεις τοῦλάχιστον εἰς τὰ τρία μεγάλα, μέχρι σήμερον γνωστά, ἀνακτορικὰ κέντρα. Ἄν εἰς τὰ καταστροφικὰ στρώματα τούτων παρατηρεῖται ἀντιστοιχία ἢ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ συμπτωματικὴ, τότε θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ στηρίξῃ τις τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὰ αὐτὰ ἰσχυρὰ καταστροφικὰ αἷτια ἔπληξαν τὰ μεγάλα κέντρα καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη δύναται νὰ ἀποκλίνῃ πρὸς τὴν βεβαιότητα, ἂν διαπιστοῦται ὅτι ἡ ἀντιστοιχία, εἶναι γενικὴ εἰς ὅλα ἢ σχεδὸν ὅλα τὰ μινωικὰ κέντρα, εἴτε ταῦτα εἶναι μεμονωμένα οἰκῆσεις εἴτε πόλεις ἢ κῶμαι. Ἡ αὕτη τρομακτικὴ σεισμικὴ καταστροφὴ εἶναι φυσικὸν νὰ ἔπληξε πλείονα οἰκιστικὰ κέντρα, εὐρισκόμενα ἔστω εἰς μεγάλας ἀποστάσεις ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ἐχθρικά ἐπιδρομαὶ ἐξοντωτικαὶ συνήθως ἐπεκτείνονται εἰς πολὺ εὐρύτερας ζώνας ἀπὸ ὅτι θὰ ἠδύνατό τις ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ὑποθέσῃ. Εἶναι λοιπὸν ἐπάναγκες νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἰδιαίτερας ἐρεῦνης ἢ συγκριτικὴ χρονολογία πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ἄλλως διὰ τῆς μονομεροῦς παρακολούθησεως προερχομένης συγχύσεως. Δέον ἐπίσης νὰ γίνῃ συγκριτικὸς ἔλεγχος τῶν δοθεισῶν ἐρμηνειῶν εἰς στρωματογραφικὰ καὶ ρυθμολογικὰ δεδομένα, μετὰ προηγούμενον ἔλεγχον τῆς ἀκριβείας τούτων. Συνήθως ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ παρακολούθησις τῶν τελευταίων ὑπὸ τῶν συστηματικῶν ἐρευνητῶν ἐγένετο μὲ ἀκρίβειαν, ἐφ' ὅσον μάλιστα αἱ παρατηρήσεις ἐβασίσθησαν εἰς ὀλοκλήρους σειρὰς περιπτώσεων. Τὰ περισσότερα σφάλματα γίνονται συνήθως κατὰ τὰς ἐρμηνείας.

Τὰ νέα δεδομένα τῆς στρωματογραφικῆς ἐρεῦνης ἐν Κνωσῶ, ἐπεχούσης θέσιν ἐλέγχου τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἑβανς προταθέντος χρονολογικοῦ συστήματος, ἐξέθεσεν ἤδη εἰς τὸ παρὸν Συνέδριον ὁ διευθύνων τὰς ἀνασκαφὰς Διευθυντῆς τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολ. Σχολῆς δρ. Sinclair Hood. Ἀπεδείχθη οὕτω ὅτι εἰς τὰς βασικὰς γραμμὰς ὁ Ἑβανς κατόρθωσε νὰ παρακολουθήσῃ ἱκανοποιητικῶς τὴν διαδοχὴν περιόδων καὶ φάσεων, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρξεν ἀπόλυτος πῶς ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν συγκεκριμένων ρυθμῶν κεραιμεικῆς εἰς ὠρισμένας φάσεις. Διεπιστώθη οὕτω ἡ μεσολάβησις μεταξὺ τῶν νεολιθικῶν περιόδων καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν

παλαιότερων ἀνακτόρων δύο τοῦλάχιστον περιόδων, τῆς πρώτης ἀντιστοιχούσης πρὸς τὴν ΠΜΙ καὶ χαρακτηριζομένης ὡς ὑπονεολιθικῆς, μὲ κεραμεικὴν ρυθμῶν Πύργου καὶ Ἁγ. Ὀνουφρίου, τῆς δευτέρας ἀντιστοιχούσης μὲ τὰς φάσεις ΠΜΙΙ, ΜΜΙΙΙ καὶ ΜΜΙα, μὲ ἀγγεία ρυθμῶν Βασιλικῆς καὶ πρωτοκαμαραϊκοῦ. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον παρατηρεῖται σαφῆς ἐξέλιξις, ἀλλὰ δὲν κατωρθώθη μέχρι τοῦδε στρωματογραφικῆ διακρίσεως τῶν φάσεων αὐτῆς. Λίαν σαφῆς κατέστη ἀντιθέτως ἡ διαδοχὴ τῶν δύο κυρίων παλαιοανακτορικῶν περιόδων ΜΜΙβ καὶ ΜΜΙΙ, ἀμφοτέρων μὲ λαμπρὰν καμαραϊκὴν κεραμεικὴν, τῆς ὁποίας ἡ ἀκιδωτὴ παραλλαγὴ χαρακτηρίζει τὴν πρώτην. Εἰς τὴν δευτέραν εἶναι εὐκρινῆς ἡ ἐξέλιξις, μὲ χαρακτηριστικὸν τὴν τεχνικὴν τῶν ὠκελῦφων διὰ τὴν παλαιότεραν φάσιν, ἀλλ' ἡ διάκρισις εἰς φάσεις δὲν διεπιστώθη εἰσέτι ἀναμφιλέκτως ἐν Κνωσῷ. Ἡ κεραμεικὴ δαπέδων εἰς τὸ στρώμα καταστροφῆς εἶναι ἡ τοῦ λαμπροῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ, ἐπομένως ἡ καταστροφὴ τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων καλῶς καθωρίσθη εἰς τὸ τέλος τῆς ΜΜΙΙ περιόδου.

Ἐπεβεβαιώθη ἀκολούθως ὅτι τὸ νέον ἀνάκτορον ἐν Κνωσῷ διήλθε τρεῖς κυρίας φάσεις τῆς πρώτης τὸ καταστροφικὸν στρώμα ἐμφανίζει κεραμεικὴν τῆς ἐνδιαμέσου ΜΜΙΙβ – ΥΜΙα περιόδου καὶ κατέστη φανερὸν ὅτι ἡ ΜΜΙΙΙ περίοδος ἦτο ἱκανῶς μακρὰ ἐμφανίζουσα ἐξέλιξιν ἀπὸ τὸν λαμπρὸν καμαραϊκὸν ρυθμὸν εἰς τὸν ἀγροικὸν καὶ τὸν νέον φυσιοκρατικόν, ἐξέλιξιν τοῦλάχιστον ἐνὸς αἰῶνος. Μεμονωμέναι ὁμάδες ἐνδιαμέσου ρυθμοῦ, δυναμένου νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ΜΜΙΙα, ἀπαντῶνται, ἀλλὰ καθαρὰ στρωματογραφικῆ διακρίσεως δὲν παρηκολούθηθη εἰσέτι. Διὰ τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγγλ. Σχολῆς διεστάλησαν σαφῶς αἱ δύο ἐπακολουθοῦσαι φάσεις, ἡ ΥΜΙα καὶ ἡ ΥΜΙβ, ὡς ὑποδιαρέσεις μιᾶς περιόδου, ἀφοῦ ἡ κεραμεικὴ εἶναι σχεδὸν κοινὴ ἀλλ' ἐξελισσομένη, ἐμφανίζουσα τὸν φυσιοκρατικὸν ρυθμὸν χλωρίδος καὶ θαλάσσης, μὲ λαμπρὰ δείγματα τοῦ τελευταίου καὶ ἀγγεία εἰς τὸ καταστροφικὸν στρώμα, ἥδη δυνάμενα νὰ χαρακτηρισθῶν ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸν ἀνακτορικὸν ρυθμὸν. Τέλος μὲ ἱκανῶς σαφεῖς ὁμάδας χαρακτηρίζεται ἡ τελικὴ φάσις τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ, ἐμφανίζουσα καὶ κεραμεικὴν προάγγελον τοῦ μετὰ τὴν τελικὴν καταστροφὴν ἐπικρατήσαντος μυκηναϊκοῦ χαρακτήρος ρυθμοῦ (ΥΜΙΙ – ΥΜΙΙΙ Α Ι). Τῶν τριῶν φάσεων τῆς μετανακτορικῆς περιόδου ἐγένετο παρακολούθησις κυρίως διὰ τῶν ταφικῶν ὁμάδων. Εἰς τὸ ἀνάκτορον Κνωσοῦ ἐβεβαιώθη ἐπίσης ἡ παρουσία κεραμεικῆς τῆς ΥΜΙΙβ περιόδου, δι' ὠρισμένα ὅμως μόνον τμήματα αὐτοῦ, ἰσχυρῶς μετασκευασθέντα σχεδὸν ἀσυνδέτως πρὸς ἄλληλα.

Ἡ παρακολούθησις τῶν διαφόρων στρωμάτων ἐν συνδυασμῷ πρὸς

τὰ οἰκοδομικὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ἀπαιτεῖ ὠρισμένες μεταβολὰς τῶν ἀρχικῶν, ὑπὸ τοῦ Ἐβανς ὑποστηρικθειῶν ἀντιλήψεων. Οὕτω αἱ ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον τῆς δυτικῆς αὐλῆς ἀνακαλυφθεῖσαι οἰκίαι εἶναι προανακτορικαὶ καὶ οὐχὶ παλαιονακτορικαί· τὰ ΜΜΙΑ στρώματα οὐδαμοῦ δύνανται νὰ συσχετισθοῦν πρὸς ἀνάκτορον, ἀλλὰ μόνον πρὸς οἰκίας, αἱ ὁποῖαι προχωροῦν ὑπὸ τὸ πρῶτον ἀνάκτορον. Εἰς μίαν τούτων φαίνεται ὅτι ἀνήκει ὁ ἀποθέτης τοῦ Vat Room. Ἡ περὶ παλαιότητου ἀνακτόρου ἀποτελουμένου ἐκ «νησίδων» μὲ ἐλευθέρας μεταξὺ αὐτῶν διαβάσεις θεωρία δὲν ἐπιβεβαιουται. Τὰ λείψανα τοῦ πρώτου ἀνακτόρου πανταχοῦ ἀποδεικνύονται ὑπάρχοντα πολὺ βαθύτερον τῶν δαπέδων τοῦ πρώτου· ἐπομένως ἡ σωζομένη δυτικὴ πρόσοψις εἶναι νεοανακτορικὴ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον βεβαιουται ἀπὸ τὴν ἐντὸς τῶν τοίχων ΜΜΙΙΙ κεραμεικὴν. Ἡ ἔρευνα λοιπὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ συνεχισθῇ ὑπὸ τὸ δεύτερον ἀνάκτορον.

Ἐὰς ἴδωμεν νῦν κατὰ πόσον ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ κνωσιακὰ δεδομένα τὰ μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθέντα ἐν Φαιστῶ. Ἄπασαι αἱ νεολιθικαὶ οἰκίσεις ὑπὸ τὰ παλαιότερα ἀνάκτορα ἀνήκουν εἰς τὴν νεωτέραν φάσιν τὴν ἐγγίζουσαν πρὸς τὴν ὑπονεολιθικὴν. Τοῦτο ἐπεξηγεῖ τὴν εἰς τὰ στρώματα ταῦτα ἐμφάνισιν τοῦ προδρομοῦ ρυθμοῦ Ἄγ. Ὀνουφρίου καὶ κεραμεικῆς μὲ ποικίλην χρῶσιν ἐπὶ τῆς στιλβωτῆς ἐπιφανείας. Τὸ ἀκολουθοῦν ὑπονεολιθικὸν στρώμα ἔχει τὸ ἀντίστοιχόν του ἐν Κνωσῶ. Λείψανα οἰκήσεων καὶ δαπέδων ὑπὸ τὴν δυτικὴν αὐλὴν τοῦ παλαιότητου παλαιονακτορικοῦ στρώματος μὲ κεραμεικὴν Messara Kultur—Πατρικίαι ἀντιστοιχοῦν μὲ τὸ στρώμα ΠΜΙΙ—ΜΜΙΑ τῆς Κνωσοῦ, μὲ ἰκανῶς ἀντίστοιχον κεραμεικὴν. Αὕτη συναντᾶται καὶ εἰς πολὺ ὑψηλότερον κείμενα στρώματα, παραμέναντα ἄθικτα κατὰ τὴν κατ' ἄνθηρα διαμόρφωσιν τῶν ἐπιπέδων. Ἡ οἰκοδόμησις τῶν ἀνακτόρων φαίνεται ὅτι ἔγινε κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ΜΜΙΒ ἐποχῆς, ἂν κρίνη τις ἀπὸ τὴν κεραμεικὴν τοῦ κατωτάτου στρώματος ρυθμοῦ Ἄγ. Φωτεινῆς, δηλαδὴ συγχρόνως μὲ τὴν ἴδρυσιν τῶν ἀνακτόρων Κνωσοῦ. Νέα δά πεδα κατασκευάζονται καὶ νέα δωμάτια προστίθενται καὶ ἡ κεραμεικὴ δαπέδου εἶναι πλέον τοῦ λαμπροῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ, ἐμφανίζοντος καὶ πολλὰ ὠκέλυφα, ἀντιστοίχως μὲ τὴν Κνωσόν. Τὸ ἀνάκτορον ἦτο πολυώροφον, κλιμακηδὸν κατ' ἄνθηρα διατεταγμένον. Ἀπὸ τὴν κεραμεικὴν ἀποδεικνύονται ἀκριβῶς σύγχρονα ἢ ἐπὶ τῆς ἄνω δυτικῆς αὐλῆς ὑπὸ τοῦ Pernier ἀνακαλυφθεῖσα πρόσοψις καὶ ἡ ἐπὶ τῆς κάτω δυτικῆς λίαν ἀντίστοιχος, ἢ ἀνακαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ δρ. Levi. Μὲ μικρὰς μεταβολὰς τῆς καμαραϊκῆς κεραμεικῆς, ὅχι πλέον τόσον λαμπρᾶς—κεραμεικὴ δαπέδων Pernier—, ἐπανακατοικεῖται τὸ ἀνάκτορον κατὰ τὴν ΜΜΙΒ περίοδον, ἐγκαταλειπομένων ὠρισμένων τομέων. Κατὰ τὴν

φάσιν ταύτην ἢ κεντρικὴ ἀλλή εἶναι προσβατὴ διὰ διαδρόμου μετὰ προπύλου εἰσόδου μέσῳ κλιμακωτῆς ἀναβάσεως ὑγούσης πρὸς ὑψηλότερον ἐπίπεδον τοῦ νῦν διασωζομένου πλακοστρώτου. Μετὰ ριζικὴν καταστροφὴν οἰκοδομεῖται τὸ νέον ἀνάκτορον εἰς τὴν διασωθεῖσαν μορφήν, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὰς κυρίας γραμμάς, ἀκριβῶς ὡς συνέβη ἐν Κνωσῷ. Μεγαλοπρεπῆ κλιμακοστάσια κατασκευάζονται, σιβαρὰ πρόσοψις εἰς ἐσωτέραν γραμμὴν, καὶ εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, ἐπιχωρυμένων καὶ πληρουμένων διὰ σκληροτάτου στρώματος κεραμασβέστου τῶν παλαιῶν ἑρείπων. Ἡ κεντρικὴ ἀλλή ἐπιστρώννυται δι' ὀρθογωνίων πλακῶν καὶ ἀποκτᾷ τὰς περιβαλλούσας στοάς. Τὴν δυτικὴν στοάν, τῆς ὁποίας μόνον ἐπ' ἐσχάτων ἀνεκαλύφθησαν αἱ θεμελιώσεις τῶν κίωνων, ὁ ἀνασκάψας ἐθεώρησε παλαιοανακτορικὴν, βασισθεὶς εἰς τὴν καμαραϊκῆς μορφῆς κεραμεικὴν τῶν θεμελίων, ἢ ὅποια ὅμως ἀκριβῶς μαρτυρεῖ τοὺς περὶ τὸ 1700 π. Χ. χρόνους τῆς οἰκοδομῆς τῶν νέων ἀνακτόρων. Ὅτι τοιαύτη ἀπόδοσις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐσταθήσῃ ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐντὸς τῆς στοᾶς, βαθέως, ἀνευρέθησαν παλαιοανακτορικὰ διαμερίσματα. Ἡ κεραμεικὴ δαπέδων τῆς πρώτης ταύτης νεοανακτορικῆς φάσεως εἶναι χαρακτηριστικὴ ΜΜΙΒ (ἀγροϊκὸς καμαραϊκὴ), διατηρηθεῖσα μόνον εἰς τὰ κλεισθέντα ἢ μὴ ἐπαναχρησιμοποιηθέντα διαμερίσματα (δωμάτιον τῶν τετραγώνων πεσσῶν, καθαρτήριον δεξαμενῆν, ἐπὶ τῶν εἰς χαμηλότερον στρώμα πλακοστρώτων δωματίων, εἰς ὀλόκληρον τὸν ΒΑ τομέα καὶ εἰς τινὰς οἰκίας τοῦ ΒΔ κρᾶσπέδου τοῦ Ἀνακτόρου). Ἡ φάσις αὕτη ἔχει ἀκοιβῆ ἀντιστοιχίαν πρὸς τὴν ΜΜΙΙ τῆς Κνωσοῦ, εἰς ἣν ἀνήκουν τὰ θησαυροφυλάκεια τοῦ Ἱεροῦ, εἶναι δὲ περιεργον πῶς ὁ δρ. Levi ἐθεώρησε τὴν ΜΜΙΙ ταύτην φάσιν ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὴν περίοδον τῶν πρώτων ἀνακτόρων, ἀφοῦ οὔτε ἐν ἀγγείῳ δαπέδῳ τῆς χρονολογίας ταύτης εὐρέθη εἰς τὰ στρώματα καταστροφῆς τοῦ ἀνακτόρου τούτου.

Περὶ τὸ 1600 π. Χ. γίνεται ἐπανοικοδόμησις ἐπὶ τὸ λαμπρότερον τῶν ἐκ σεισοῦ, ὡς φαίνεται, καταστραφέντων ἀνακτόρων. Αἱ ὠραῖαι πρόσοψις μὲ τοὺς ἐπιμελεῖς γωνιολίθους, ἢ λαμπρὰ αἶθουσα θρόνου, αἱ νέαι αἶθουσαι τύπου πολυθύρων μεγάρων μὲ φωταγωγοὺς καὶ στοάς, αἱ ἐπιμελεῖς ὀρθογώνιοι πλακοστρώσεις ἀνήκουν εἰς τὴν φάσιν ταύτην. Τὸ ἀνάκτορον ἐξηκολούθησε νὰ χρησιμοποιῆται μὲ μικρὰς μετασκευὰς κατὰ τὴν ἐπομένην τελικὴν φάσιν—ΥΜΙα—ΥΜΙβ—ΥΜΙΙ—, ἀλλ' ἢ κεραμεικὴ τῆς τελευταίας λόγῳ τῆς συντηρητικῆς διατηρήσεως τῶν μορφῶν ἀγγείων καὶ τῶν διακοσμῆσεων δυσκόλως διαστέλλεται τῆς προηγηθείσης φάσεως. Εἰς τὴν Κνωσόν, ὡς εἵπομεν, διαστέλλονται καλύτερον αἱ δύο φάσεις ΥΜΙα καὶ ΥΜΙβ—ΥΜΙΙ, ἀλλ' ἢ τελευταία ἔρευνα ἀπέδειξεν, ὡς εἵπομεν, τὴν διατήρησιν πλείστων ὄσων

μορφῶν ἀγγείων καὶ διακοσμῆσεων. Εἰς τὴν Φαιστόν ἀνακατάληψις κατὰ τὴν ΥΜΙΙΒ περίοδον παρετηρήθη μόνον εἰς τὴν περιβάλλουσαν τὸ ἀνάκτορον ζώνην, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Κνωσόν.

Τέλος εἰς τὸ ἀνάκτορον Μαλιών, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἐγένετο συστηματικὴ στρωματογραφικὴ ἔρευνα εἰς τοὺς κυριωτέρους τομεῖς, ἀποδεικνύεται ἀντίστοιχος μὲ τὰ ἄλλα δύο ἀνάκτορα ἐξέλιξις. Λείψανα νεολιθικῶν καὶ ὑπονεολιθικῶν οἰκήσεων εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἀνακτόρου ἐλάχιστα παρετηρήθησαν. Τὸ προανακτορικὸν ὅμως στρώμα τὸ ἀντιστοιχοῦν μὲ τὰς ΠΜΙΙ – ΜΜΙα φάσεις εἰς ἐνιαίαν ἐξέλιξιν ἐμφανίζεται καὶ ἐνταῦθα εἰς οἰκῆματα ἀνακαλυφθέντα πρὸς Ν τοῦ Ἀνακτόρου καὶ προχωροῦντα ὑπ' αὐτό. Πράγματι λείψανα οἰκημάτων, τὰ ὅποια προφανῶς δὲν ἀποτελοῦν ἐνιαῖον μέγα οἶκημα—πρόδρομον ἀνάκτορον—παρετηρήθησαν ὑπὸ τινα διαμερίσματα, συνοδευόμενα μὲ κεραμικὴν ρυθμοῦ Βασιλικῆς τῶν δύο φάσεων καὶ δειγμάτων προδρομῶν καμαραϊκῆς. Προφανῶς ὁλόκληρος ἡ ἔκτασις ἐκαλύπτετο ὑπὸ ταπεινῶν οἰκημάτων ἑνὸς προανακτορικοῦ οἰκισμοῦ. Τοῦ παλαιότερου ἀνακτόρου σημαντικὰ τμήματα ἀπεκαλύφθησαν κυρίως εἰς τὸν ΒΔ τομέα μὲ λείψανα στοῶν καὶ πλακοστρώτων δωματίων ἐπίσης ἴχνη προσόψεως, περαιτέρω τῆς νεωτέρας προβαλλούσης ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλακοστρώτου ἀλλῆς, διὰ δὲ τῶν τελευταίων ἐρευνῶν ἄλλα σημαντικὰ κτήρια, κλειόντα τὴν δυτικὴν ἀλλήν πρὸς ΒΔ καὶ Ν, ὡς ὑπόστυλος πολλαπλῆ κρύπτη καὶ σύστημα ἀποθηκῶν μὲ δάπεδα, πεζούλια καὶ θρανία ἐπίχριστα. Ἡ κεραμικὴ εἶναι πανταχοῦ χαρακτηρῶς ΜΜΙ – ΙΙ, ἀλλ' ὁ ὥραιος πολύχρωμος καμαραϊκὸς ρυθμὸς μόλις ἐμφανίζεται. Δυστυχῶς δὲν διεκρίθησαν φάσεις ἐξελίξεως τῶν παλαιότερων τούτων ἀνακτόρων. Τὸ δυτικῶς τοῦ ἀνακτόρου ἀποκαλυφθὲν ἐργαστήριον σφραγιδολίθων εἶναι τῆς περιόδου ταύτης.

Τὰ νέα ἀνάκτορα οἰκοδομοῦνται, ὡς τὰ ἄλλα δύο, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ΜΜΙΙΙ περιόδου, ἐπομένως κεραμικὴ τῶν θεμελιῶν εἶναι, ὅπως εἶναι φυσικόν, ἡ παλαιοανακτορικὴ ΜΜΙ – ΙΙ. Ἀκολουθεῖται νέον σχέδιον, μὴ λαμβάνον ὑπ' ὄψει τὰ ὑποκείμενα, τὰ ὅποια ἐπιχώννυνται, χρησιμοποιουμένων μόνων τῶν πλακοστρώτων ἀλλῶν καὶ προσπελάσεων. Πρόκειται περὶ τοῦ κτηρίου μὲ τὰς ὥραιάς προσόψεις, εἰς τὰς κυρίας γραμμάς, ὡς τοῦτο σώζεται. Ἡ κεντρικὴ ἀλλῆ εἶναι εὐρυτέρα κατὰ τὴν πρώτην ταύτην φάσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν συνεχίζεται ἡ κατασκευὴ ἐπιχρίστων δωματίων καὶ ἀποθηκῶν μὲ πεζούλια καὶ συλλεκτήρας. Εἰς ταύτην ἀνήκουν αἱ ἀνατολικαὶ ἀποθήκαι, τὰ δωμάτια μὲ τὰ ἐπίχριστα δάπεδα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνεκαλύφθησαν τὰ λαμπρὰ ξίφη μὲ τὸ κρυστάλλινον μῆλον καὶ τὰ τοῦ ἀκροβάτου, ὡς καὶ τὸ ἐκ σχιστολίθου μορφῆς λεοπαρδάλεως καὶ πελέκως βασιλικὸν σκήπτρον. Ἡ συν-

οδεύουσα κεραμεικὴ ἐνθυμίζει τὴν ἀγροῖκον καμαραϊκὴν τῆς ΜΜΙΙΙ, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλείστον εἶναι ἀπλουστέρα. Ἀκολουθοῦν ἐμφανῶς δύο εἰσέτι φάσεις, εἰς τὴν πρώτην τῶν ὁποίων—ΥΜΙα—ἀνήκει ἡ διαμόρφωσις τῶν πολυθύρων μεγάρων, τῶν λαμπρῶν κλιμακοστασιῶν, τοῦ δωματίου τοῦ θρόνου, τῆς ἡμπεριστύλου ΒΑ στοᾶς. Ἀρχιτεκτονικῶς διαστέλλεται ἡ τελικὴ φάσις—ΥΜΙβ—ΥΜΙΙ—μόνον ἀπὸ μετασκευᾶς, κατὰ τὰς ὁποίας γίνεται ἄφθονος χρῆσις πλινθίνων διαχωρισμάτων. Κεραμεικῶς αἱ δύο τελευταῖαι φάσεις μόλις διαστέλλονται, ἀλλὰ σήμερον εἶναι βέβαιον ὅτι τὰ νέα ἀνάκτορα κατεστράφησαν ταυτοχρόνως μὲ τὰ τῆς Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ. Ἡ κεραμεικὴ διετήρησε συντηρητικῶς μέχρι τέλους τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ΥΜΙ περιόδου, ὠρισμένοι δὲ μὲν εἰσαγωγῆι ἐπεβεβαίωσαν τὸν συγχρονισμόν.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν, περὶ τὸ 1400, ὁ γῶρος τοῦ ἀνακτόρου δὲν κατωκλήθη πλέον, ἀκριβῶς ὡς εἰς τὴν Φαιστόν, καὶ μόνον εἰς τὴν νοτίαν ζώνην ἀνεκαλύφθη σημαντικὸν ΥΜΙΙΙ οἶκημα διαδεχθὲν ἄλλο νεωτερικὸν (οἰκία Ε). Μόνον τὸ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ΒΑ ἡμπεριστύλου ἀποκληθὲν «λοξὸν οἰκοδόμημα», χαρακτηρὸς ἱεροῦ, φκοδομήθη δι' ὑλικοῦ ληφθέντος ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἀνακτόρου.

Ἡ ἐπιτροχάδην γενομένη συγκριτικὴ παρακολούθησις τῆς ἐξελίξεως τῶν τριῶν ἀνακτόρων κατέδειξεν, ὡς νομίζω, ὅτι τὰ τρία ἀνάκτορα ὑπέστησαν τὰς αὐτὰς γενικὰς τύχας. Αἱ μεγάλοι καταστροφῆι ἐπληξάν καιρῶς τὰ ἀνάκτορα, τὰ ὁποῖα ἐδέησε νὰ ἀνοικοδομηθοῦν ἢ, εἰς τὰς ὀλιγώτερον σοβαρὰς περιπτώσεις, νὰ μετασκευασθοῦν. Μία συνεχὴς ἐξέλιξις ὠδήγησεν εἰς τὴν ἐκείνῃ ἀναπροσαρμογὴν τῶν μορφῶν, ἀκολουθουμένης τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ πάντοτε ἢ εἰς κλίμακα νέα δημιουργία ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν ἀνανεώσεως καὶ εἰσαγωγῆς τῶν τελειοποιημένων μορφῶν. Μὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1400 τὰ ἀνάκτορα ἐγκαταλείπονται τελείως ἢ δέχονται ὅλως προχείρους ἐγκαταστάσεις μὴ ἐμφανιζούσας μορφὰς μεγάλων ἐνιαίων κτηρίων. Σήμερον ἀπέχομεν εἰσέτι πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχωμεν σαφῆ εἰκόνα τῶν διαδεχθεισῶν ἀλλήλας οἰκοδομικῶν φάσεων τῶν τριῶν ἀνακτόρων. Ἐπιβάλλεται ὅπως ὅποτε ἐνδελεχῆς περαιτέρω στρωματογραφικὴ ἔρευνα εἰς ἄλλα σημεῖα τῶν ἀνακτόρων καὶ συγκριτικὴ μελέτη τῶν ἀποκαλυφθέντων καὶ ἀποκαλυφθησομένων στοιχείων εἰς τὰ τρία μεγάλα ἀνακτορικὰ κέντρα.